

A. JAZYK

ROZVÍJEJÍCÍ VĚTNÉ ČLENY– 1. ročník SŠ

1. hodina: předmět (objekt) – Proč je dobré rozvíjet základní větné členy a co to jsou rozvíjející větné členy. Co je to předmět. Co pojmenovává předmět z hlediska významu. Kterými slovními druhy může být vyjádřen předmět? Grafický rozbor věty, poukázání na situaci, kdy si musíme dát pozor na určení předmětu ve větě v souvislosti s významem abstraktním a konkrétním. Čím je určen tvar předmětu. Co je to zeugma. Shrnutí.

2. hodina: příslovečné určení (adverbiale) – místo, čas, způsob, míra, prostředek, příčina/důvod, podmínka, účel, zřetel, přípustka

3. hodina: doplněk (atribut verbální)

4. hodina: přívlástek (atribut), přístavek (apozice), shrnutí, opakování, zpětná vazba.

1. hodina – Asi jste si už všimli, že z jednoho slova obvykle nepoznáte, čeho se sdělení týká. Jen si to představte – zaslechnete jenom **Musím stáhnout...** a dál nic. Takže můžete jen hádat: Film z webu? Králíka z kůže? Rolety? Uveďte, proč je tedy dobré základní větné členy rozvíjet, a navrhněte, jak by bylo možné rozvinout spojení **Petr válí...**

Na otázku, proč je dobré rozvíjet základní větné členy, můžeme odpovědět, aby základní větné členy nebyly ve větě samy. Nebo se nabízí odpověď, že účastníky komunikace zpravidla zajímají také okolnosti děje, který je vyjádřen přísudkem. Některá slovesa navíc doplnění přímo vyžadují, protože bez nich by věta nedávala smysl. Např. Karel vysvobodil...**princeznu**.

Nyní se tedy zaměříme na 1. větný člen rozvíjející, který doplňuje jiný větný člen, a tím bude předmět. Budeme ho dnes sledovat v rámci věty jednoduché, kdy bude vyjádřen slovy.

Předmět je významovým doplněním slovesa nebo dějového přídavného jména, je nejdůležitější pro smysl věty z VČR. Vyjadřuje to, co je dějem zasahováno nebo čeho se děj týká. S přísudkem je předmět spojen vztahem silné závislosti, může být ve všech pádech kromě **1. a 5.**, ptáme se na něj tedy všemi pádovými otázkami kromě kdo, co.

Tvar předmětu je určen řízeností – o jeho pádu tedy rozhoduje jeho řídicí člen. Nejčastěji je slovesem vyžadován předmět ve 4. pádě prostém (bez předložky), např. dostala jsem pusu, nebo předložkovém, např. čekáme na vlak.

Předmět může být:

- holý
- rozvitý
- několikanásobný

Z hlediska významu předmět pojmenovává: (přečtete si v učebnici jen pro informaci)

- výsledek děje: vařit oběd
- plný zásah dějem: chválit studenta
- částečný zásah dějem: ochutnat koláč
- pomůcky děje: ořezat tužku
- cíl děje: vyhrát spor
- adresáta: dát dědečkovi
- smyslový vjem: slyšet hudbu

Otázka č.1: Čím vším může být vyjádřen předmět?

Předmět může být vyjádřen:

- **substantivem** (Pochybují o jeho spolehlivosti.)
- **adjektivem** (Jsem zvědavá na naši novou příbuznou.)
- **různými druhy zájmen** (Čím se teď zabýváš?)
- **číslovkou** (Odečti deset a máš to.)
- **infinitivem** (Snažil se domluvit.)
- **větou vedlejší** (Navrhli jsme jim, aby přijeli pozítří.)

Otázka č. 2: Co jsme si tedy dnes už řekli, je nebo není předmět vazebným valenčním doplněním slovesa nebo dějového adjektiva?

Odpověď: samozřejmě ano, jeho tvar je řízen/vyžadován nadřazeným větným členem.

Nyní se dostáváme ke grafickému znázornění větných členů.

Příklad: Tatínek čte **noviny**.

Napsala bych **to**.

V některých situacích se můžeme na předložkový větný člen zeptat nejen pádovými otázkami, které určují předmět, ale i tázacími příslovci, které by větný člen zařadily k příslovečnému určení. Musíme mít na mysli, že v těchto situacích, kde se nabízejí obě otázky, má předmět **abstraktní význam**, příslovečné určení vyjadřuje **význam konkrétní**.

Např: Upadnout v nemilost. – předmět

Upadnout na chodníku. – příslovečné určení místa

Poznámka: Při souřadném spojování různovazebných sloves nebo adjektiv musíme dbát na to, abychom se nedopustili zeugmatu.

Otázka č. 3: Co je to zeugma? (Uveďte příklad.) Jak se toto slovo vyslovuje? Vyhledejte v učebnici.

Odpověď: U zeugmy se vypustí větný člen, který vypuštěn být neměl. V případě souřadného spojení sloves, substantiv nebo adjektiv, která vyžadují různovazebná doplnění a autor užije jen jedné pádové formy (tu druhou vypustí), vznikne zeugma. Příklad: Radek je *zvyklý a spokojený* s mamčinou kuchyní. Zeugma se vyslovuje z-e-u-g-m-a.

U vícepředmětových sloves je možné za určitých kontextových podmínek předmět slovně nevyjádřit. (Slíbil mi, že mi knihu vrátí do soboty, ale nevrátil *mi ji*.)

Úkol: Utvořte různé věty, jejichž předměty budou vyhovovat různým požadavkům.

- a) dvě substantiva, obě jsou v předložkovém pádě
- b) osobní zájmeno a vedlejší věta
- c) dvě souřadné spojené vedlejší věty

B. SLOH

VÝKLAD - 3. ročník SŠ

1. hodina: výklad – úvod a teorie

2. hodina – slohová práce – výklad

1. hodina: Co je to výklad? Výklad je útvar, který vysvětluje podstatu a souvislosti určitých jevů či procesů. Výkladem autor podává příjemci poučení a objasňuje téma z určitého vědního oboru. Jde o typický slohový útvar učebnic, statí v odborných časopisech, uplatní se i v knihách vědeckého typu. Může mít podobu populárně-naučného článku, ale i vědecké studie.

Jak se nazývá mluvená forma výkladu?

Odpověď: Mluvená forma výkladu se nazývá přednáška či ústní referát.

Struktura výkladu:

- v úvodu jasně vysvětlit, o čem budeme mluvit či psát (V dnešní hodině (přednášce) se budeme věnovat... Chcete-li se dozvědět..., tak jste zde správně.)
- pro přehlednost členit výklad do kapitol a podkapitol uvedených popisnými nadpisy, a dále užitím odrážek a desetinného členění
- na přechod k dalšímu tematickému celku je dobré výslovně upozornit
- na závěr shrneme fakta a pokud je výklad delší, zopakujeme, co bylo cílem výkladu
- na úplný závěr je potřebné uvést použitou literaturu a zdroje (kvůli plagiátorství)

Struktura sdělení se různí podle toho, jakým způsobem autor k výkladu přistupuje. Můžeme postupovat:

- **induktivně** – rozborem jednotlivých konkrétních faktů postupně dospívá k obecnému tvrzení
- **deduktivně** – obecná tvrzení v textu dále vysvětluje a dokládá na jednotlivých konkrétních příkladech

Co bývá součástí každého výkladu?

- **úvod** – seznámení s tématem výkladu, uvedení do problému
- **vlastní stať** – cíle, metody, vlastní výklad
- **závěr** – shrnutí, aplikace, odkazy na studijní materiály, dostupné zdroje

Jaké jsou typické jazykové prostředky výkladu?

- spisovné vyjadřování, termíny, neosobní vyjadřování (autorský plurál, trpný rod, složitá souvětí)

Jaké jsou výhody výkladu a výhody přednášky?

- **výhody výkladu** – možnost si text podrobně promyslet a připravit, návraty a přepracování
- **výhody přednášky** – přímý kontakt s adresátem, možnost využít neverbální prostředky, sledovat reakci publika

Ukázka výkladu – Lateralita, orientace v prostoru, pravolevá orientace

1. Lateralita a dominance

Lateralitou se rozumí přednostní užívání jednoho z párových orgánů, tj. asymetrie párových orgánů hybných (ruky, nohy) nebo smyslových (oka, ucha). Rozlišujeme lateralitu tvarovou nebo funkční. Tvarová lateralita je zřejmá, např. jsou-li porovnávány pravá a levá polovina obličeje, jež u žádného člověka nejsou zcela stejné. Lateralita funkční se projevuje, je-li přednostně užíván jeden z párových orgánů, který pracuje rychleji, lépe, kvalitněji. Asymetrie v oblasti motorické se projevuje nejen u horních a dolních končetin, ale též např. u mimického svalstva v obličeji.

Typy laterality:

- praváctví
- leváctví
- ambidextrie (tj. nevyhraněná laterality)

Lateralita se v ontogenetickém vývoji dítěte vyvíjí, ani u dospělých však nelze říci, že existují pouze čistí leváci, praváci či lidé vrozeně obouručí – mezi těmito kategoriemi je plynulý přechod.

Úkol: Vyhledejte v ukázce jazykové prostředky typické pro výklad
Uveďte, komu je text ukázky určen?

Domácí úkol: Pracujte s textem: **Proč nastala dinosaurů apokalypsa?**

Dinosaurů: Ještě před 70 milióny lety byly skutečnými „vládci“ naší planety – žádný tvor se nedokázal vyrovnat jejich ohromné síle, početní převaze a dravosti. Poté však tito hroziví ještěři začali náhle mizet ze zemského povrchu. Odhalíme díky novému objevu příčinu jejich rychlého vymírání? O důvodu spěšného ubývání dinosaurů na konci druhohor před asi 65,5 milióny lety vědci stále vedou bouřlivé diskuze. Jako vysvětlení nabízejí několik teorií. Která z nich je pravdivá? Mezi dvě méně věrohodné hypotézy patří ta, jež připisuje vymírání dinosaurů jejich nepružnému přizpůsobení se okolí bez ohledu na vnější podmínky. Další vidí pro jejich zánik opodstatnění v rozsáhlé epidemii smrtelné nemoci. Mnozí vědci se proto přiklánějí spíše ke katastrofickým scénářům, ke kterým mělo dojít na přelomu křídly a třetihor. Jeden z nich hovoří o ničivé změně magnetických pólů Země, jiný o explozi sopek, které vyvrhly do vzduchu velké množství kyslíčnicku siřičitého, který v ovzduší zastínil sluneční svět.

Obě předchozí teorie vycházejí z nepřímých důkazů. Této vesmírně-katastrofické hypotéze nahrává i pozdější nález pozůstatků obřího Chicxulubského kráteru, umístěného na dnešním rozhraní Mexického zálivu a poloostrova Yucatán. Kráter široký kolem 180 kilometrů je totiž starý právě 66,5 miliónů let a vznikl dopadem rozměrného asteroidu na Zemi. Jenže tím celá záhada nekončí... Vědec Simon Kelley z Aberdeenského výzkumného týmu míní, že se jedná o možný důkaz série nárazů několika těchto vesmírných těles na Zemi v době před 65 milióny let poměrně krátce po sobě. Tato událost prý následně rozvířila obrovské množství prachu do atmosféry a způsobila nečekanou změnu pozemského klimatu. Nejde však zdaleka o poslední hypotézu o zániku dinosaurů – v jiných se hovoří o kometách nebo dalších kosmických tělesech. Podle jiných vědců se nedá vyloučit ani tehdejší kumulace několika velkých přírodních katastrof během relativně krátké doby za sebou. Dozvíme se někdy celou skutečnost o největším dinosaurím tajemství?

Z textu výkladu vypiš alespoň 8 odborných termínů.

.....
.....
.....

Vyplň tabulku na základě přečteného textu.

O výkladu platí, že

ANO NE

- jeho cílem je poučení o daném jevu
- vyjmenovává základní znaky osoby
- dinosaurů žili před 70 milióny lety
- dinosaurů se uměli dobře přizpůsobit změnám prostředí
- jedna z možností důvodu vymizení dinosaurů byla změna pólů Země

- před 65. 5 milióny na Zemi dopadl obří asteroid
- o pádu meteoritu není žádný důkaz
- závěr shrnuje, že o důvodu zániku dinosaurů se ví vše
- dinosauri žili v období druhohor
- termín apokalypsa znamená „změna“

ALGORITMUS PRAVOPISU SHODY PODMĚTU S PŘÍSUDKEM

Podle rodu podmětu napíšeme správnou koncovku v přičestí minulém u příslušných podstatných jmen čísla množného.

- **rod střední** – v přísudku píšeme **A**
Koťata se vyhřívala na terase.

- **rod ženský** – v přísudku píšeme **Y**
Maminky vařily oběd.

- **rod mužský – životný** - v přísudku píšeme **I**
Psi štěkali.

- **rod mužský – neživotný** – v přísudku píšeme **Y**
Talíře spadly na zem a rozbily se.

POZOR

Slova děti, oči a uši jsou sice rodu středního, ale v množném čísle se chovají jako podstatná jména rodu ženského – v přičestí minulém –**Y**
 Pomůcka: Děti, oči, uši tvrdé Y jim sluší.

Příklad:

Děti stavěly sněhuláka.

Ale: Děčka celý den zlobila.

Odstávaly mu uši.

Ale: Ucha od hrnce po prvním použití upadla.

Oči se mu rozzářily štěstím.

Ale: Na punčoše se objevila dvě oka.

Při shodě několikanásobného podmětu vyjádřeného podstatným jménem s přívlastkem v minulém čase se řídíme těmito pravidly:

- je-li alespoň jeden ze členů několikanásobného podmětu mužského rodu životného, píšeme **-i**. Vážky i motýli posedávali na leknínových listech a pili vodu.
- je-li několikanásobný podmět složen ze jmen středního rodu, z nichž je alespoň jedno v jednotném čísle, má přísudek koncovku **-y**. Štěně i kotě si hrály společně.

Nevyjádřený podmět

Nevyjádřený podmět je ten, u kterého nemůžeme určit, jakého rodu a osoby je. V tomto případě se u sloves množného čísla v minulém čase píše **I**.

Večer jsme šli do kina.

Jeden užitečný tip na konec, Při shodě podmětu s přísudkem se lze v mnohých případech řídit podle koncovky u podmětu. Např. Maminky vařily oběd nebo Chlapci běželi na autobus.

OLYMPIÁDA V ČESKÉM JAZYCE

Chytáky ve slovech

Vysvětlíte význam následujících slov.

- viz –// nikoli viz.
- výjimka // nikoli vyjímka
- za to // nebo zato?
- zda, zdali // nikoli zda-li
- triumf // trumf
- tchyně // tchýně
- status // statut
- scenarista // nikoli scénarista
- spatra // nebo z patra
- na shledanou // nashledanou

Řešení

- viz je rozkazovací způsob vidět, a proto se za ním nepíše tečka. (Podrobnosti viz strany 25 až 36 této publikace.)
- přestože asi většina z nás vyslovuje „vyjímka“ a přestože máme sloveso vyjímat, správná psaná podoba je výjimka (Až na výjimky jsou všichni odsud.)
- zde záleží na významu. Příslovce zato používáme ve smyslu vyvážení či kompenzace. (Jezdí pomalu, zato však bezpečně). V ostatních případech píšeme za to zvlášť. (Děkuji vám za to, že jste k nám přišli.)
- u podřadící spojky zda, zdali platí něco podobného jako u spojky neboli. Někteří pisatelé, zřejmě pod vlivem slovanských vazeb se spojkou –li, přidávají spojovník i ke spojce zdali. Zde ale spojovník není na místě. (Ještě nevím, zdali dorazím.)
- slovo triumf označuje vítězství, velký úspěch, karbanické slovo trumf pak kartu, která přebíjí všechny ostatní. V přeneseném slova smyslu se výraz trumf používá ve významu „pádny důvod nebo důkaz či předpoklad k vítězství“. (Vnímal jsem to jako velký sportovní triumf. Mám v ruce všechny trumfy.)
- výraz tchyně označuje matku manžela či manželky. Píšeme s krátkým y. (Moje tchyně je skvělá.)
- výraz status označuje obecně stav věci či osob, postavení, pozici člověka v právním nebo sociálním ohledu. (Výhodou našeho kurzu je, že vám zůstane zachován status studenta.) Slovo statut znamená výlučně stanovy, pravidla, předpisy pro zřízení a jednání nějaké instituce. (Tato listina je statutem zřizované organizace.)
- slovo scenarista je odvozeno od výrazu scéna, přesto se píše s krátkým e. (Zdeněk Svěrák je vynikající scenarista.)
- spojení z patra použijeme ve větách typu „Sešel z patra, ve kterém bydlel, až dolů.“ Slovo spatra se používá ve dvou významech - „mluvit spatra“ znamená mluvit bez psané přípravy, improvizovaně a např. „jednat s někým spatra“ znamená jednat s ním pohrdavě, přezíravě
- přestože toto slovo častěji vyslovujeme než píšeme, stojí za to vědět, že pozdrav při loučení píšeme zvlášť (podobně se píšou i pozdravy na viděnou, na slyšenou). (Na shledanou v lepších časech.)

